

LOSSKÉHO TEÓRIA PRAVDY

Igor HRUŠOVSKÝ

Podľa základného postulátu, na ktorom N. Losskij vybudoval svoju teóriu pravdy, predmety vonkajšieho sveta poznávame priamo v origináli, tak ako existujú, nezávisle na našom vedomí. Ani zmyslové kvality nie sú vraj subjektívne, ale existujú objektívne a sú vlastnosťami samých materiálnych procesov. Podľa Losského v konečnom domyslení ide o takúto alternatívu: alebo na skutočnosť nazeráme apodikticky bezpečne priamo v origináli, alebo sa utopíme v mori subjektivismu a solipsizmu.

Z postulátu o nazeraní na predmety vonkajšieho sveta priamo v origináli Losskému celkom dôsledne vyplýva téza, že poznanie týchto predmetov nie je sprostredkované. Pôsobenie svetelných vln atď. vraj nie je príčinou, ale iba podmienkou uvedomenia si reálnych predmetov v origináli. My však vieme, že živú pozornosť určitému reálnemu predmetu môžeme venovať iba dotiaľ, kým trvá materiálne sprostredkovanie, napr. kým je osvetlený. Pravda, potom ho nepoznávame priamo v origináli.

V tejto súvislosti Losskij vyslovil presvedčenie, že len na báze postulátu poznávania predmetov vonkajšieho sveta v origináli možno prezentovať apodiktický dôkaz o existencii tohto sveta. Empirický dôkaz, skonštruovaný na reálnej praxi, odmieta, lebo vraj nezaručuje sklznutie do solipsizmu.

Svoj základný postulát zvykne Losskij formulovať aj tak, že bezprostredným poznaním môžeme obsiahnuť aj ontologickú podstatu vonkajšej skutočnosti. Z rozboru funkcie poznania a z výskumu historických podmienok vývinu poznávacích schopností však vyplýva, že naše poznatky môžu byť sice viac-menej adekvátne štruktúre reálnej skutočnosti, no nie už jej ontologickej podstate. Ak teda zmyslové dáta sú viac-menej adekvátne povrchu predmetov a pojmové systavy vyjadrujú štruktúrne a funkčné vzťahy reality, nezachycujú ich v celej ontologickej podstate, čo ani netreba z hľadiska účelu poznania.

Nepripúšťame obavu, vyslovenú Losským, že ak by sme neprijali postulát, že na skutočnosť nazeráme apodikticky bezpečne priamo v origináli, utopili by sme sa v mori subjektivismu. V skutočnosti absolútna pravda participuje na subjektívnej ľudskej pravde, ktorá dosahuje o to vyšší stupeň objektívnosti a adekvátnosti k realite, čím viac absolútnej pravdy obsahuje.

Zmysly samy podávajú vlastne iba materiál, ktorý má v základe subjektívny a jedinečný charakter. V poznávacom procese sa však pojmovo zmocňujeme aj všeobecných zákonitostí reálneho dejstvom. V skutočnosti poznanie nie je jednoduchým odrazom reality, lež procesom abstrahovania, utvárania pojmov, zákonov atď., ktoré približne verne zachycujú univerzálne zákonitosti materiálneho pohybu a vývinu. Od subjektívnych predstáv a ideí sa spoločenský človek približuje k objektívnej pravde dialektikou poznania a praxe, ktorou sa overuje objektívna nosnosť jednotlivých poznatkov. Vo všeobecných pojmových kategóriách a myšlienkových abstrakciách je *zásadne* daná možnosť objektívnej adekvácie nášho poznania s reálnym svetom z toho dôvodu, že tento svet a jeho dialektická štruktúra má popri jedinečných črtách určité hlboké univerzálne a všeobecné zákonitosti, ktoré podmieňujú jej jednotu i napriek všetkej jej diferencovanosti. Hlavný príznak pojmu, jeho všeobecnosť, je *zásadne* objektívny, pretože všeobecné sa všade nachádza v jednotlivom a osobitnom. Objektívnosť pojmu je tak *zásadne* determinovaná prítomnosťou všeobecnosti v reálnych jednotlivostiach. Preto už aj najjednoduchšie pojmové zovšeobecnenie v základe značí prehĺbenie poznania objektívnych súvislostí a zákonitostí sveta. Ide tu však len o principiálny predpoklad, pretože iba v dialektickom postupe od jedinečných a konkrétnych faktov k abstraktným súvislostiam a naopak, ako sa to javí v ľudskej praxi, je záruka skutočného približovania k objektívnej pravde. Preto približovania, lebo človek nemôže vyčerpávajúcím spôsobom pojmovo zachytiť celú a plnú skutočnosť, keďže ona nie je nijakým uzavretým a nehybným celkom a pretože to vyplýva do istej miery aj z vlastností poznávacích funkcií, ktoré sú špecifické.

O objektívnosti a adekvátnosti teoretickej oblasti možno teda usudzovať iba v prípade, keď máme pred sebou poznatky, ktoré sú plodom dialektickej súhry teórie a konkrétnej skúsenosti a praxe. Takto vybudované poznatky zvyčajne viac-menej adekvátnym spôsobom hlbokú štruktúru objektívnej skutočnosti, kým zmysly podávajú iba jej povrch. Čím je teda vedecká teória v dialektike poznania a praxe vyvinutejšia, tým je zároveň aj vzdialenejšia od holého javového povrchu predmetov reálneho sveta. Iba touto cestou môžeme svojim vedomím vždy hlbšie a jemnejšie zachytávať zákonitosti reálneho dejstvom a hlbokú, dialektickú štruktúru vonkajšej skutočnosti.

Nijaký postulát apodiktickej istoty našich reálnych poznatkov teda neobstojí, nakoľko ich platnosť je podmienená, pretože je determinovaná vzťahom subjektu k objektu a je vždy výrazom dosiahnutej vývinovej etapy dialektiky teórie a praxe. Vzrastanie účasti zákonitostí vonkajšieho sveta na relatívnej ľudskej pravde potvrdzuje stále prenikavejšie spoločenská prax. No ak účasť absolútnej pravdy na relatívnej pravde v dialektike poznania stále vzrastá, je to proces bez konca, lebo poznanie je večný pohyb, plný protirečení a základ poznania je dialektický.

Neobstojí teda nijako Losského téza, že predpoklad subjektívnej závislosti zmyslových kvalít vedie k úplnému subjektivismu a solipsizmu. V skutočnosti naše predstavy a pojmové kategórie závisia tak od existencie subjektu, ako aj od

existencie vonkajšieho sveta. Extrémistické a absolutistické črty Losského noetiky nie sú teda odôvodnené.

Na základnom noetickom postuláte, ktorý sme uviedli hneď na začiatku tejto štúdie, Losskij koncipoval aj svoju logiku. Tak napr. súd je vraj vždy vyjadrením pravdy. Z nášho rozboru naproti tomu vyplýva, že empirické výpovede nemôžu mať nikdy apodiktickú platnosť. Tieto výpovede v skutočnosti môžu mať iba charakter určitého stupňa pravdepodobnosti, pretože intelektuálne nemôžeme absorbovať ontologickú úplnosť reálnej skutočnosti. Reálnu skutočnosť a jej dejstvosť vyslovujeme vždy pomocou daného teoretického aparátu. Platnosť tohto aparátu, t.j. platnosť našich pojmových kategórií treba chápať z hľadiska vedeckého vývinu iba ako dočasné, kým sa totiž v experimentálnej praxi dobre osvedčujú. Subjektívny pocit istoty pri empirickej verifikácii preto nemôže mať absolútnu objektívnu hodnotu. Ak chceme teda dosiahnuť vysoký stupeň objektívnej platnosti nejakého výroku, treba vykonať celú sériu aprobačných testov, sústredených na daný predmet verifikácie. Pravda, i takto dosiahnutá vysoká platnosť výroku je iba provizórna, kým totiž nepodľahne vývinovým premenám celá teoretická štruktúra, do ktorej spadá výrok. Moderná veda nie je už magazínom hotových a definitívnych poučiek, lež otvorenou sústavou poznatkov, ktoré sa dialektikou teórie a skúsenosti postupne zdokonaľujú a prehĺbujú, a tak sa lepšie využívajú v aplikácii na rozličné praktické úlohy, ktoré sa denne vynárajú v spoločensko-kultúrnom prostredí.

Nemožno súhlasiť ani s Losského náhľadom, že zväzok subjektu a predikátu je v každom súde syntetická nevyhnutnosť vyplývajúca, že subjekt súdu je dostatočný dôvod a predikát je následok. Preto nie, lebo dostatočný dôvod nie je absolútnym dôvodom, ktorý by podmieňoval nevyhnutnosť. Podľa Losského syntetickú nevyhnutnosť nasledovania možno spozorovať len pri pozornom "presliedení" objektívneho obsahu súdu. To by opäť predpokladalo absolútne pozorné a vyčerpávajúce "presliedenie", čo je neuskutočniteľné. V tejto súvislosti Losskij argumentuje ďalej takto: Nevyhnutnosť, pomocou ktorej nekonečne rozmanitý obsah sveta netvori chaos, lež *kozmos*, t.j. usporiadaný systematický celok, je súčasne nevyhnutnosťou, podľa ktorej, ak existuje S, musí existovať aj P, ktoré je celkom iné ako S. S touto tézou by sme mohli súhlasiť iba za predpokladu, že by sme boli schopní intelektuálne preniknúť ontologickú kvalitu originálnej skutočnosti. To však nie je tak. V skutočnosti empirické výroky platia iba hypoteticky a miera ich pravdepodobnosti koliduje podľa rozsahu zistených determinujúcich činiteľov. Procesy reálneho sveta nemôžeme pojmovo obsiahnuť v ich úplnosti, takže naše výroky o nich platia iba približne. V celej ich totalite a nevyhnutnosti mohol by ich poňať iba vševedúci laplaceovský duch.

Ako syntetické Losskij označuje aj mnohé sudy, ktoré sa ináč všeobecne pokladajú za analytické. Za analytické pokladá iba sudy, vyjadrené formulkou "SP je P", napr. "Rovnostranný priamouholník je priamouholník". Naproti tomu za syntetický súd pokladá Losskij napr. aritmetickú rovnicu " $7 + 5 = 12$ ", pretože vraj za subjekt slúži úloha pripojenia piatich k siedmim a predikát obsahuje riešenie úlohy. Možno však namietat, že v danom prípade ide o jednu z aktualizovaných rovníc identity,

ktorú potenciálne obsahuje číslo 12. V logicky vymedzenom rozsahu môžeme aktualizovať hociktorú definíciu pojmu 12, ktoré sú všetky nevyhnutne vzťahom identity, keďže vyslovujú logický obsah daného pojmu. Rozdiel medzi analytickými a syntetickými vetami je v tom, že analytické vety sú apodikticky isté, lebo pri nich ide o formálny a definítorický vzťah, ktorého pravdivosť nezávisí od množstva vykonaných aprobácií, kým syntetické vety sú empirickými výroky, platnými iba hypoteticky, pretože stupeň ich pravdivosti je podmienený skúsenosťou, ktorú ľudský intelekt nie je v nijakom prípade schopný dokonale vyčerpať.

V doterajších vývodoch som sa usiloval zachytiť niektoré význačnejšie črty Losského noetiky, ktoré som podrobnejšie rozviedol vo svojej brožúrke *Kritika intuitívneho realizmu* (Trnava 1945)¹. Na moje námietky Losskij uverejnol repliku v knižke pod názvom *Odpoveď Dr. I. Hrušovskému na jeho Kritiku intuitívneho realizmu* (Bratislava 1945)² a najnovšie nepriamo v knihe *Absolútne kritérium pravdy* (Turč. Sv. Martin 1946), ktorá, podľa slov jej prekladateľa vznikla pod dojomom polemiky o intuitívnom realizme.

Vo svojej odpovedi Losskij vyslovil náhľad, že materiálne procesy v zrakovom, sluchovom a v ostatných mozgových centrách nie sú príčinou zmyslových kvalít a aktov uvedomovania, ale sú iba stimulmi, pobádajúcimi subjekt obrátiť pozornosť na tie isté predmety vonkajšieho sveta, čo pôsobili na jeho mozog. Upozorňujem, že som vždy zastával mienku, že oblasť psychických funkcií nemožno mechanicky redukovat' a interpretovat' z oblasti fyzikálnych a chemických procesov, nakoľko obe oblasti sa kvalitatívne od seba líšia. Je pravda, že zmienené materiálne podmienky sú stimulmi, pobádajúcimi subjekt obrátiť pozornosť na predmety vonkajšieho sveta, no ich poznanie je predsa len *sprostredkované*, a to jednak fyzikálne (elektromagnetické, vzdušné vlny atď.), jednak zmyslami, ako som to vyzdvihol vo svojej kritike.

Pokiaľ ide o moju tézu, že empirické výroky sú iba hypotetické, Losskij vo svojej odpovedi konštatuje, že taký súd ako - "Oranžová farba viac sa ponáša na žltú ako na zelenú" - je empirický a súčasne apodiktický. Možno namietat', že singulárne konštalácie tohto druhu sú apodiktické len vzhľadom na subjektívnu, privátnu evidenciu pozorovateľa. Hypotetickosť empirických výrokov spočíva však v pojmovosti empirických kategórií, v ich funkcii vyjadrovať zákonitosť reálnej skutočnosti.

Losskij tvrdí ďalej, že stanovisko kritického realizmu, ktoré zastáva Hrušovský, núti dôsledne mysliaceho filozofa dospieť k solipsizmu. Vzápätí však nedôsledne vraví: Hrušovský obhajujúc kritický realizmus, hovorí, že je naporúdzi celý rad závažných okolností, ktoré dôvodne nasvedčujú existencii reality, ale čože dokazujú tieto Hrušovského tvrdenia? Nič iné, ako že máme poznanie vonkajšieho sveta.

Vo svojej odpovedi mi Losskij ďalej zazlieva, že jeho intuitivizmus chápem ako iracionalistickú noetiku, zavrhujúcu nevyhnutnosť pojmov pre poznanie predmetu.

¹ Táto práca bola uverejnená aj v I. č. III. ročníka časopisu *Organon F* (1996), 46-56. (Pozn. redakcie)

² V *Organone F* vyšla aj Losského odpoveď I. Hrušovskému. Pozri *Organon F*, III. ročník, 57-61. (Pozn. redakcie)

Konkrétne ide o toto: podľa Losského prívrženci empirizmu a zdánlivej vedeckosti počas mnohých desaťročí vyberajú z bohatej sústavy sveta len chudobnú abstrakciu jeho najpovrchnejších stránok a len tieto považujú za dané v skúsenosti a prístupné vedeckému poznaniu. Zrieknutie sa Boha, duše, života, hodnôt a zmyslu sveta pokladajú vraj za nevyhnutnú podmienku vedeckosti. Proti tomu som vo svojej kritike konštatoval, že empirickí vedci rozhodne musia rátať s každou skúsenosťou, pravda, každý vo svojej oblasti skúmania. Z tejto skúsenosti musia nepochybne abstrahovať určité všeobecné poznatky, aby utvorili teoretickú sústavu, ktorá by bola adekvátna hlbokým zákonitostiam sveta. Bohatosť vedeckého poznania nespočíva v holom opisnom zaznamenávaní povrchných, zmyslovo vnímateľných rozmanitostí sveta. Vede musí ísť predovšetkým o jednotný teoretický aspekt výkladu týchto rozmanitostí. Vo svojej kritike som ďalej konštatoval: ak sa napríklad fyzik zaoberá problémom gravitácie, výčitka zrieknutia sa Boha atď. je celkom nemiestna, lebo tieto otázky nenáležia do problematiky gravitácie. Tak isto, ak sa logický empirizmus zaoberá problémami logickej syntaxe, sémantiky, axiomatizáciou, indukciou, slovom metodologickými problémami vedeckého poznania, je táto výčitka nevhodná, nakoľko tu ide o rozličné techniky vedeckého poznania, ktoré nevyklúčujú a priori nijaké otázky, ktoré vzišli zo skúsenosti.

Vo svojej odpovedi Losskij ďalej konštatuje, že naše zmyslové vnímanie nie je nikdy iba zmyslové, ktoré dáva len "holé zmyslové javy", ale že je vždy spojením zmyslovej a intelektuálnej intuície, t.j. intuície, nazerajúcej na systémovú stránku sveta. Zo svojej kritiky v tejto súvislosti citujem: ak si teda bezprostredne môžeme uvedomovať iba holé zmyslové javy, reálne predmety poznávame iba sprostredkované, a to pomocou daného pojmoveho aparátu a rozličných induktívnych pochodov. Chápanie vecí bez pojmovej výzbroje je nemysliteľné a vskutku aj všetky naše výroky o objektívnej skutočnosti obsahujú pojmy, ktoré vykazujú vždy určitý stupeň abstraktnosti. Tak napr. zmyslové dáta, ktoré mám, keď pozorujem určité jablko, sú bezprostredne dané, no *poznanie* jablka ako reálneho predmetu je sprostredkované, keďže závisí od určitých jednotlivých vedomostí, kontrolnej skúsenosti atď. Pokým ide ďalej o hlbšie poznanie jeho vnútornej štruktúry, to, pravda, vyžaduje ešte osobitný odborný výskum.

Podľa Losského logický empirizmus a kritický realizmus, keďže chápu bezprostrednú skúsenosť iba ako súhrn čiro subjektívnych, psychických procesov, nemôžu poskytnúť dôsledné učenie o mieste pojmov v systéme sveta a nášho myslenia v ňom. Námiety proti tejto extrémistickej a absolutistickej črte Losského noetiky som už rozviedol v prvých odsekoch tejto štúdie a poukazujem aj na svoju kritiku. Zaoberal som sa tam procesom intersubjektívizácie a objektívizácie našich poznatkov v dialektike poznania a konštatoval som, že na našich pojmových kategóriách participuje tak subjekt, ako aj objekt.

Proti ďalšej Losského téze, že predmet *môžeme* poznať v celej jeho úplnosti, vyzdvihujem zo svojej kritiky, že naše empirické poznatky, vedecky systemizované, môžu do istého stupňa zodpovedať štruktúre reálnej skutočnosti, no nemôžu poňať

jej podstatu, lebo to nedovoľuje špecifická odlišnosť poznávacích funkcií od ontologickej kvality reálnej skutočnosti.

To platí podľa mojej mienky aj o tomto tvrdení Losského: nehľadiac na jeho fragmentárnosť, poznanie určitého úseku sveta, ktoré možno dosiahnuť pozornosťou a rozlíšením, zameranými na sám predmet v origináli, je absolútna pravda, t.j. pravda večne záväzná pre každý subjekt, poznávajúci tento úsek sveta. Už pri inej príležitosti som konštatoval, že naše poznatky môžu byť viac-menej adekvátne štruktúre reálnej skutočnosti, no nie už jej ontologickej kvalite. Ak zmyslové dáta sú viac-menej adekvátne povrchu predmetov a pojmové sústavy vyjadrujú štruktúrne a funkcionálne vzťahy reality, nemôžu ich vyslovovať a zachytávať v celej ich kvalitatívnej úplnosti a podstate, a ani to nie je potrebné z hľadiska účelu poznania. Problém vedeckej pravdy z už vyššie rozvedených dôvodov možno zodpovedne stavať nie staticky, lež dynamicky, t.j. v zmysle smerovania k dokonalej pravde v dialektike teórie a praxe. Iba tak môžeme hlbšie, jemnejšie a adekvátnejšie zachytávať zákonitosti reálneho dejstvom a štruktúru vonkajšej skutočnosti.

Vo svojej odpovedi Losskij uviedol napokon túto námietku: Zo súdu $7 + 5$ "mechanicky bezpečne" by vyplýval predikát 12 následkom čiastočnej totožnosti so subjektom iba v tom prípade, keby sústava tohto súdu bola takáto: $7 + 5$, ktoré pri zložení (sčítaní) dajú 12, sú rovné 12. Moja odpoveď znie takto: Nie je to čiastočná, ale úplná totožnosť, lebo je podmienená definíciou čísla 12. Ak by sme chceli aktualizovať naraz všetky definície pojmu 12, išlo by o nekonečnú reťaz totožností, a nie čiastočných identít.

Pokým ide o najnovšiu Losského knihu, ktorá vyšla pod názvom *Absolútne kritérium pravdy*, i v nej sa stretávame so základnou tézou, že kritériom absolútnej pravdivosti poznania o predmete, ktorý je imanentný vedomiu, je očividnosť. Pochybnosti tu vraj niet, pretože toto poznanie nie je kópia predmetu, ono jednoducho priamo v sebe obsahuje svoj predmet v *pôvodine* ako poznaný. I tu možno namietať, že privátne konštatácie sú apodiktické len vzhľadom ku konštatujúcemu subjektu, len v zmysle ich momentálnej evidencie, no už nie v ich funkcii vyjadrovať a odzrkadľovať zákonitosti reálnej skutočnosti, nie v ich premietnutí na vonkajší svet, pretože ako sme už vysvetlili, poznanie vonkajšej skutočnosti je sprostredkované. To znamená, že ak privátny subjektívny poznatok je ako taký evidentný, nie je eo ipso ešte evidentná "skutočnosť, tak ako existuje nezávisle na našom vedomí". Téza, že "všetko nájdené vo vedomí je absolútne pravdivé", neplatí teda v zmysle objektívnej pravdy, vo funkcii vyjadrovať zákonitosti skutočnosti, nezávislej na našom vedomí. V skutočnosti obtoži len téza nepochybného samosvedectva *poznatku*, no nie už samého reálneho predmetu, ktorý poznávam.

Podľa Losského psychologizácia celej sústavy vedomia, t.j. tvrdenie, že všetko imanentné vedomiu je psychické, sa vyvracia svedectvom skúsenosti. Podľa nášho náhľadu všetko imanentné vedomiu je naozaj psychické, no *toto psychické má veľmi účelnú funkciu, podmienenú a utváranú praxou a skúsenosťou*. Nie je to teda nijaká samoučelná psychickosť, nakoľko má špecifickú funkciu odzrkadľovať zákonitosti reálneho sveta a preukazovať nám v živote praktickú službu. V tom je zmysel

vývinu ľudskej inteligencie, vývinu poznania, približovania sa k absolútnej a objektívnej pravde. Hoci všetko imanentné vedomiu je psychické, jeho utváranie je determinované objektívnou realitou, čiže vonkajší svet má formatívnu účasť v tejto psychike. *Vonkajší svet teda nevstupuje do nášho vedomia tak, ako skutočne existuje nezávisle na našom vedomí, lež psychika človeka v danom prípade ho odzrkadľuje svojimi špecifickými prostriedkami*, rozumie sa, s aktívnou tendenciou, aby naše poznatky boli, pokiaľ možno, adekvátne skutočnému predmetu. To napokon určuje praktický záujem spoločenského človeka.

Podľa Losského *prvý dôkaz*, že vonkajší svet, ako aj naše vlastné psychické stavy poznávame bezprostredne, dostávame na základe *postrehu* zásadného rozdielu medzi "svojimi" a "danými nám" obsahmi vedomia. *Druhý dôkaz* spočíva vraj v tomto: Intencionálne akty vedomia, pozornosť, očividne nie sú príčinou predmetov, na ktoré sú zamerané: ony nachodia tieto predmety, jestvujúce nezávisle od nich, a nič v nich nemenia. Pokiaľ ide o prvý dôkaz, z "danosti" obsahov vedomia ešte nevyplýva, že by sme vonkajší svet poznávali bezprostredne. Rozdiel je len v tom, že vonkajší svet má účasť v utváraní tejto kategórie obsahov vedomia, no ona jednako len ostáva psychickým stavom, ako sme to vysvetlili v predošlom odseku. Pokiaľ ide o druhý dôkaz, rozumie sa, tieto intencionálne akty uvedomenia nie sú príčinou predmetov a nemenia ich; majú iba špecifickú funkciu uvedomovať si ich, tvoriť poznatky o vonkajších predmetoch. No na rozdiel od týchto predmetov samy poznatky o nich sú psychickou kategóriou *sui generis*, ktorá má funkciu v praktickej službe pokiaľ možno adekvátne ich odzrkadľovať.

Ak sa podľa Losského predmety vonkajšieho sveta, keď sú na ne zamerané akty uvedomenia a pozornosti, stanú *imanentnými* môjmu vedomiu, no ostanú *transcendentnými* mne, *subjektu vedomia*, podľa nášho náhľadu, objasneného vyššie, imanentnými môjmu vedomiu sa stávajú iba *poznatky* o predmetoch vonkajšieho sveta. Tieto poznatky sú *sprostredkované* fyzikálne i našou zmyslovou činnosťou a intelektuálne spracovávané. V dôsledku toho netvrdíme s Losským, že "všetko nájdené vo vedomí je absolútne pravdivé". Kritérium absolútnej pravdivosti poznania, totiž *očividnosť*, sa týka potom iba okamžitého konštatovania prítomnosti poznatkového odrazu vonkajšej skutočnosti vo vedomí, no nie už problému adekvácie konkrétneho poznatku s reálnou skutočnosťou. Takto sa potom tzv. absolútne kritérium pravdy javí ako holá ilúzia a centrálnym problémom pravdy sa ukazuje problém dokonalosti adekvácie našich poznatkov s reálnou skutočnosťou. Samosvedectvom ani očividnosťou túto dokonalosť adekvácie nezachytíme, lež výhradne iba overovaním vedecou praxou, ktorá nám môže zaručiť iba stupne pravdepodobnosti našich empirických poznatkov. Preto vravíme, že neplatia apodikticky, lež iba hypoteticky, podmienene. Naše *poznatky* o predmetoch vonkajšieho sveta sú výslednicou špecifickej aktivity nášho subjektu, orientovanej na predmety vonkajšieho sveta, a špecifických vlastností týchto predmetov, sprostredkovaných subjektu.

Ak Losskij v systave vedomia a poznania *prísne* rozlišuje dve stránky - subjektívnu (uvedomovanie si svojich vlastných duševných stavov, napr. mojej radosti) a objektívnu (podľa neho "dané mi" predmety vonkajšieho sveta), my sa nazdávame,

že subjektívne sú obe stránky, pričom na druhej kategórii formatívne participuje vonkajší svet. Ona zahŕňa poznatky, ktoré sú i subjektívne, a majú i charakter objektívnosti v zmysle špecifickej adekvácie na vonkajšiu realitu.

Podľa Losského intencionálne akty vnímania atď., zamerané na predmet, v ňom nič nemenia; preto vraj poznávame predmety v pôvodine, t.j. také, aké jestvujú nezávisle od nášho "ja" a nášho poznania. Podľa nášho náhľadu je pravda, že v ňom nič nemenia, no ich poznávanie, ich uvedomovanie, je premenlivé, pričom táto premenlivosť javí vcelku určité smerovanie k čoraz dokonalejšej adekvácii, ako to nasvedčuje vedecká prax a vedecký vývin. Ak by malo platiť, že v tej-ktorej oblasti poznania všetko nájdené vo vedomí je absolútne pravdivé, dosiahli by sme ideálnu métu vedeckého vývinu. Naše empirické výpovede by boli apodiktickými a problémy verifikácie by razom odpadli.

Ak Losskij konštatuje, že fyziologické procesy v zmyslových orgánoch a v centrách mozgu iba podnecujú naše "ja" usmerniť pozornosť na niektorý predmet vonkajšieho sveta, je to pravda, no sprostredkovanie medzi ním a poznatkom, ktorý ho vyjadruje, trvá aj potom, a to orgánmi zmyslov, lúčmi svetla, vlnami vzduchu atď. Losskij nikde neuvádza nijaký dôkaz, že by toto sprostredkovanie netrvalo po celý čas usmernenia pozornosti.

Losskij opäť a opäť prizvukuje, že teórie poznania, subjektivizujúce a psychologizujúce celú sústavu vedomia, sú nútené pri dôslednom rozvíjaní tvrdiť, že vlastnosti vonkajšieho sveta nemožno poznať a ani nemožno dokázať jeho jestvovanie: ich konečný výsledok je vraj sám seba ničiaci solipsizmus a skepticizmus. Z toho, čo sme dosiaľ uviedli, napríklad z faktu participácie vonkajšieho sveta na utváraní našich poznatkov, ktoré síce zostávajú subjektívne, no majú objektívnu funkciu špecificky odzrkadľovať predmety vonkajšieho sveta, vyplýva, že Losského predpoklad platí len za okolností *jednostranného* a nie dôsledného uvažovania. Z Losského repliky znovu pripomínam: Hrušovský, obhajujúci kritický realizmus, hovorí: naporúdzi je celý rad závažných okolností, ktoré dôvodne nasvedčujú existencii reality. Čo vraj dokazujú tieto tvrdenia? Nič iné, ako že máme poznanie vonkajšieho sveta.

V otázke absolútneho kritéria pravdy Losskij polemizuje s postojom *Solovjeva*, podľa ktorého *nesporná* pravdivosť danosti vedomia je iba "poznanie o psychickej prítomnosti". Podľa Solovjeva, keď vraj vidíte pred sebou horiaci kozub, je to nesporne len "prítomnosť istej zrakovej predstavy s určitými príznakmi farby, obrisu, polohy atď.", no ak idete ďalej a tvrdíte, že "všetky tieto vlastnosti prináležia niektorému reálnemu predmetu, jestvujúcemu nezávisle od vašej terajšej predstavy", to už očividne prechádzate z oblasti pravdivého faktu do oblasti sporných predpokladov. Podľa Losského Solovjev vykladá všetko imanentné vedomiu ako subjektívny psychický proces. Zamieňa vraj tézu o absolútnej pravdivosti danosti vedomia s tézou o absolútnej pravdivosti uvedomovanej, subjektívnej, psychickej prítomnosti. Naopak, my úplne prijímame Solovjevov postoj v tejto problematike. Fakticky, ako sme to už vyššie zdôvodnili, pojem absolútnej pravdivosti obostojí iba v zmysle konštatovania prítomného obsahu vedomia, no funkcia vyjadrovať zákonitosti reálnej skutočnosti, funkcia vzťahu, odzrkadľovania tejto skutočnosti v našich obsahoch

vedomia je už záležitosťou verifikácie *stupňa* pravdivosti našich poznatkov, ktoré sú hypoteticky platné, čiže záležitosťou verifikácie - ako vraví Solovjev - predpokladov. Pravda, Losskij neuznáva nijaké problémy verifikácie, keďže vlastne stotožňuje poznatok s poznávaným predmetom. Preto Losskij v domnelej prítomnosti predmetu vo vedomí, v očividnosti, ktorá je vraj samosvedectvom predmetu o sebe, vidí absolútne kritérium pravdy.

Konštatovali sme už, že hypotetickosť empirických výrokov spočíva aj v pojmovosti empirických kategórií, pokiaľ ide o ich funkciu vyjadrovať zákonitosť reálnej skutočnosti. To súhlasí aj so Solovjevovou tézou, ktorú cituje Losskij, že pravda má charakter všeobecnosti a že v dôsledku toho niet jej v oblasti osobitného jednotlivého "ja".

Pokiaľ ide o Losského logiku, autor aj v najnovšej knihe stavia tézu, podľa ktorej fakt, že *S nevyhnutne* zdôvodňuje odlišné *P*, je podmienený pozorným *vhlbením* sa do obsahu *S* a do toho samosvedectva *S i P*, podľa ktorého sú vzájomne spojené. Podľa nášho náhľadu to opäť platí iba v zmysle individuálnej, subjektívnej *evidencie* obsahu vedomia, a nie v zmysle vzťahu poznatku k reálnemu predmetu. Losskij to vyslovil tiež tak, že nepochybnosť poznania spočíva v samosvedectve predmetov, ktoré sa vraj stali imanentnými vedomiu. Myslím, že sme už náležite preukázali, prečo do nášho vedomia nevstupujú reálne predmety bezprostredne vo svojej originálnej kvalite.

Podľa Losského sa len tie výpovede môžu nazývať súdmi, v ktorých vzťah predikátu a subjektu vyhovuje požiadavkám zákona dostatočného dôvodu. Analytických súdov vraj niet, lebo nerozširujú poznanie. Keby vraj napríklad definície boli analytickými súdmi, boli by nespôsobilé odvodňovať ďalšie poznatky. Tu pripomínam, že praktickou úlohou definícií a najmä tých všeobecných definícií, ktoré veda petrifikovala v podobe sústav axióm, je umožňovať systematizovať empirické výroky podľa jednotného teoretického aspektu.

V záverečnej kapitole o zdanlivej a pravej vedeckosti Losskij biľaguje postoj kritického realizmu ako nevedecký, na rozdiel od svojho stanoviska, ktoré je vraj ozaj vedecké. Podľa Losského pravú vedeckosť elementárne charakterizuje téza, že subjekt je schopný bezprostredne nazerať v pôvodine hociktoré druhy a stránky bytia, jestvujúce vo svete. A nielen bytie, lež vraj i jeho hodnota sú bezprostredne dané v skúsenosti. Pravá vedeckosť je podľa Losského iba tam, kde všetko, čo je vo vedomí, je absolútne pravdivé na základe samosvedectva predmetu. To by mohlo platiť iba za predpokladu, že by naše konkrétne poznatky neboli sprostredkované ani fyzikálne, ani fyziologicky, že by nebolo vzťahu poznatku a poznávaného, že by sme mali možnosť intelektuálne absorbovať sám originálny predmet, že by nebolo problému verifikácie poznatkov. Potom by, pravda, naše syntetické súdy, naše empirické výpovede boli nevyhnutne platné, pretože by sme nadobudli poznávaciu schopnosť laplaceovského vševedúceho ducha. Okrem bezprostredného poznania Losskij iné poznanie neuznáva, lebo preňho alebo platí, že poznanie sa zmocňuje predmetov vonkajšieho sveta v origináli, alebo je čisto subjektívne a vedie do solipsizmu. Dôvodili sme vyššie, ako na našom poznaní, ktoré je síce subjektívne, participuje aj

objekt, ako naše empirické poznanie odzrkadľuje realitu a ako si v spoločenskej praxi overujeme stupne dokonalosti tohto odzrkadľovania. Úlohou vedeckej práce a zmyslom teoretického vývinu je stupňovať a zdokonaľovať túto adekvátnosť poznatkov k poznávaným predmetom.

K ostatným detailnejším vývodom Losského žiada sa napokon poznamenať toto: na rozdiel od Losského náhľadu, že úsudky sú syntetické systémy, lebo vraj rozširujú naše poznanie, sme tej mienky, že sú to analytické vety, pretože nepredpokladajú skúsenosť, pretože záver logicky, deduktívne vyplýva z premís. Losskij ďalej tvrdí, že neexistuje zákon, podľa ktorého by substanciálny činiteľ musel opakovať pri zhodných okolnostiach jedny a tie isté činy, alebo že by za niektorým celkom udalostí musela s absolútnou nevyhnutnosťou vzniknúť tá a tá udalosť. Nazdávame sa, že je to len aprioristický predpoklad. Skúsenosť a najmä vedecká nasvedčuje opak tézy, že za zhodných kompletných okolností opakujú sa tie isté udalosti.

Ak Losskij napokon tvrdí, že kritický realizmus je mechanistickým svetonáhľadom, podľa ktorého všetky kvalitatívne diferencované oblasti bytia možno redukovať na spoločný anorganický základ, nie je to tak, lebo ani kritický realizmus neinterpretuje vývinovo vyššie oblasti bytia na báze zákonov nižšieho stupňa. Kritický realizmus nepopiera ani teleologický aspekt v biotickej oblasti, ani nevyvodzuje prejavy altruizmu v tejto oblasti z inštinktu individuálnej sebazáchovy.

Podľa Losského v súčasnej vede a filozofii predstavitelia rozličných smerov pýšia sa vedeckosťou svojich bádanií a pohrdavo sa správajú k iným smerom, pretože ich pokladajú za nevedecké. Sami sme vždy zastávali mienku, že vedeckosť hoci ktorých výrokov je podmienená tým, že zapadajú jednak do štruktúry poznatkov príslušnej oblasti poznania, jednak že sú overené príslušným konkrétnym materiálom danej oblasti vedy. Všetky tie postuláty a náhľady, ktoré neprešli takouto aprobáciou, nachádzajú sa teda nevyhnutne mimo oblasti vedy. Pokiaľ ide o filozofiu ako vedu, konštatovali sme neraz, že súčasne s pokrokom vied, so stále hlbším prenikaním do zákonitostí objektívnej skutočnosti a s postupným ujasňovaním si úlohy a funkcie vedeckého poznania, filozofia v tradičnom ponímaní stráca rad radom výsostné pozície, ktoré kedysi zastávala. Skutočne možno konštatovať, že pokrok vedy nevyhnutne diskvalifikuje všetko originálčenie rozličných filozofických systematikov. V tomto svetle nemôže byť pochybnosti o tom, či napríklad takýto zásadný postulát Losského je ozaj vedecký a či je iba zdanlivo vedecký: "je nevyhnutné priznať, že farby, zvuky, teplo, chlad a podobné zmyslové vlastnosti nie sú psychickými stavmi subjektu, ako sa myslelo od čias Galilea, Hobbesa, Descartesa, ale vlastnosti samých materiálnych procesov, ako to hlásala stredoveká filozofia". Nemôže byť o tom pochybnosti práve tak, ako nemôžu byť pochybnosti o otázke, či je vedeckejšia moderná fyzika, alebo antropomorfisticky sfarbená fyzika stredoveku.

Po dokončení tejto štúdie pokladám za potrebné urobiť ešte niekoľko poznámok. Medzitým totiž vyšlo nové číslo Filozofického zborníka, v ktorom sa mi venuje veľa pozornosti.

Pokiaľ ide o problém existencie vonkajšej skutočnosti, absolútnu istotu môžeme mať iba o svojej skúsenosti v zmysle očividnosti. O existencii reality

nevyplyva nám však z nej nijaký celkom *bezpečný* dôkaz. No určité fakty skúsenosti stačia na zostrojenie *empirického* dôkazu, že rozličné udalosti, o ktorých mám skúsenosť, sú *pravdepodobne* podmienené mimo nás existujúcim činiteľom. Okrem príkladov, ktoré som vo svojej polemike bol už uviedol, uvediem na ozrejmienie ešte jeden: ak zájde napr. pes za skriňu a po primeranom čase sa zjaví za jej druhým koncom, stačí to, aby som predpokladal, že reálne existoval, kým som ho nevidel. Podobných príkladov je veľa a *spolu nasvedčujú* tomu, že veľmi pravdepodobne solipsizmus *neplatí*, hoci mysliteľný je. No súčasne neplatí ani téza o poznani predmetov vonkajšieho sveta v origináli, lebo ich poznanie je *sprostredkované*. Tak zmyslové dáta, ktoré tvoria jav môjho stola, sú síce *očividné, evidentné* a *bezprostredné*, no moje poznanie stola ako fyzického predmetu nie je priame, je *sprostredkované*. (Porov. napr. B. Russella alebo Losským citovaného Solovjeva.) Podobne ako pre kritický realizmus aj pre dialektický materializmus vnemy sú *obrazom* reálnej skutočnosti. (Porov. napr. *Lenina*.) Napriek tomu dialektický materializmus nie je solipsizmom a nebude ním ani pri "najdôslednejšom" uvažovaní. V skutočnosti "dôslednosť" intuitívneho realizmu je celkom mechanickou *disjunkciou*: alebo vraj platí uvedomovanie v origináli, alebo solipsizmus. V tejto súvislosti odkazujem na naše vývody o participácii objektu na utváraní poznávacieho subjektu a o tom, ako adekváciu zmyslových dát a obrazov na reálny svet zhodnocujeme v dialektike teoreticko-praktického procesu poznania.

V posudku o mojej brožúrke kritik pod značkou -r- skresľuje moje vývody tvrdením, že problém existencie vonkajšieho sveta jednoducho beriem ako "fakt". V skutočnosti tvrdil som iba to, že je naporúdzi celý rad závažných okolností a faktov, ktoré *nasvedčujú* existencii reality. Kritik -r- "nejapne" poznamenáva, že by bolo úplne stačilo, keby som hneď odpovedal takto: o tom, že vonkajšia realita existuje, dôvodne nasvedčuje fakt, že existuje. Zástancovia intuitívneho realizmu žiadajú od kritického realizmu *apodiktický* dôkaz, empirický im nestačí. To môže žiadať zrejme iba "človek k filozofii nepovoláný", alebo človek, ktorý usiluje nie o vedeckú noetiku, ale o akúsi "zdravú" noetiku. Takéto vyššie zdravie noetiky zaručuje podľa všetkého takáto "apodikticky" bezpečná téza kritika -r-: intuitívny realista si môže tvrdiť, že z viazanosti aktov poznania na fyziologické a iné procesy nenásleduje nijako (sic!) *sprostredkovanosť* poznania, lebo pojem *sprostredkovanosti* má v intuitívnom realizme presne (sic!) vymedzený zmysel.

Kritika -r- napokon zaujíma, či svoje noetické stanovisko kritického realizmu aj po známom prechode (sic!) k dialektickému materializmu pokladám za platné. Netreba ísť na to tak sektársky. Aj dialektický materializmus je v istom zmysle realizmom, a to kritickým. Kritik -r- by mal predsa vedieť, že vo *Filozofickom zborníku* z roku 1944 Maximilián Chladný-Hanoš upozorňuje "milovníkov vedy a filozofie", že sa hlásim k marxizmu-leninizmu.

V predslove k novej Losského knihe jej prekladateľ napísal, že odchod Losského zo Slovenska (v lete 1945) odohral sa za veľkého myšlienkového a duchovného zlomu, ktorý zavinil (sic!), že na jeho účinkovanie a zásluhy o rozvoj slovenskej filozofie uvrhol sa mojou zásluhou tieň akéhosi nezodpovedného biľagovania

a znehodnocovania. Ako je všeobecne známe, cez vojnové roky pracoval som napriek nepriazni tých čias v pokrokovom duchu a s výraznou snahou po vedeckej objektívnosti. Niektorí jednotlivci však pokladali za potrebné v záujme "náležitého vývinu slovenskej filozofickej tvorby" hatiť ma v tejto práci a znehodnocovať ju. Preto mimo iného uvítali tiež článok Losského o Carnapovi, ktorý bol v dennej tlači proti mne zneužitý zámerne. Napokon som sa rozhodol brániť. Duchovný prelom roku 1945 vraj "zaviniť", že mi to bolo možné. Tento duchovný prelom však nijako nebráni mojim priaznivcom, aby osočovali *slobodne* aj naďalej.